

HEGYI DOLORES

A hellénizmus emlékei a közép-ázsiai Arachósiában

A görögség földrajzi horizontja a perzsa hódítás, illetve a perzsa háborúk korában nagymértékben kitágult, a Kaspi-kaputól keletre eső területek is ekkor kerültek a görögök érdeklődési körébe. Ebben nagy szerepet játszhattak a didymai Branchidai papi nemzetség sorsáról szállongó hírek, amelyek arról szóltak, hogy a perzsákkal rokonszenvező, „áruló” papok és nyilván egész személyzetük számára Xerxés egy várost épített Sogdianében. A várost később állítólag Alexandros seregei foglalták el.¹ Míg a perzsa hódítás és Alexandros hadjáratának eseményeit görög részről nagy figyelem kísérte, addig a hellénisztikus Közép-Ázsia történelme, kultúrája már kevésbé foglalkoztatta az antik írókat, ennek következtében e területek korabeli történetét homály fedi. Ezt a homályt csak néha oszlatja el egy, az ásatások során felszínre kerülő új lelet vagy valamelyik magángyűjteményben váratlanul felbukkanó, korábban publikálatlan dokumentum.

Az egyik olyan terület, ahol az eddigi felfedezések alapján még további hellénisztikus kori leletekre számíthatunk, a mai Afganisztán déli részén fekvő Arachósia tartomány, mely korábban az óperzsa feliratokon Harauvatiš néven szerepelt. Arachósiát ritkán említik az antik források, az első beszámoló Aristotelésnél² olvasható, a természettudós filozófus érdeklődését a tartomány iránt Arachósia különös állatfajai keltették fel. Ettől a híradástól és a geográfusok adataitól eltekintve csupán a keleti hadjáratokról szóló tudósításokban történik rövid utalás Arachósiára, amikor egy-egy hadsereg átvonult ezen a vidéken.

Az ókori szerzők szűkszavúságát bizonyos mértékig ellensúlyozza az Arachósiában fennmaradt, elenyészően kisszámú, de mégis sokatmondó, hellénisztikus kori feliratos anyag, amely egy görögajkú közösség kulturális életéről árulkodik. Mielőtt ezekkel a dokumentumokkal részletesebben foglalkoznánk, elevenítsük fel Arachósia történetére vonatkozó ismereteinket.

Strabón leírása szerint Arachósia Ariané keleti részén terül el, mely északon a Paropamisus hegységig (a Hindukus egy része), keleten pedig az Indus-folyóig terjed.³

¹ Strabón XI. 11,4 C 518. A milétosiakat városuk elfoglalása után még Dareios telepítette át a Vörös-tenger partján fekvő Ampé városába. Hérod. VI. 20. A Milétoszhoz tartozó didymai szentély is ekkor égett le, a papság azonban, úgy tűnik, egy ideig még helyben maradt, és őrizte az épen maradt, értékes fogadalmi ajándékokat, továbbá a szentély alatti jóshelyiségeket.

² Aristotelés, *Historia animalium* 499a. 3-12.

³ Strabón XI. 10,1, 12-18 C 516.

Arachósiát Kr.e. 329-ben érték el Alexandros seregei. A makedón király itt egy várost alapított,⁴ mely a terület kulturális központjává vált, mint ezt a tartomány területén fennmaradt görög nyelvű feliratok is bizonyítják.⁵ Valószínűleg nem teljesen új alapításról volt szó, csupán egy ősi, achaimenidai település átépítéséről vagy újjáépítéséről és átnevezéséről. Ismeretes ugyanis, hogy Kr.e.

1. kép. Kandahar és a Helmand völgye

Forrás: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/Helmandrivermap.png>

521 márciusában Vivāna, Harauvatiš (Arachósiá) tartomány perzsa helytartója egy Kapišakaniš nevű erődnél (óp. dida) győzi le a lázadó Vahyazdatát. Kapišakaniš azonosítható Ó-Kandaharral, ugyanis az ó-kandahari citadella kézzel rakott alapítvány a Kr.e. 6. században keletkezett, s a közelben egy, az Achaimenida korból származó elámi nyelvű tábla is előkerült.⁶ Ez az ősi erőd lehetett az arachósiái Alexandria/Alexandriapolis előzménye. A hellénisztikus kori régészeti anyag egyelőre nagyon csekély. Kimutatható, hogy a Kr.e. 6. században épült első erődítmény a hellénisztikus korban bizonyos javításokon esett át, a város belső területén végzett szondázások azonban nem jártak eredménnyel, csupán Új-Kandahar nyugati külvárosában, Ó-Kandahartól keletre, a Paropamisades felé vezető úton került elő egy ház építéskor két görög halotti amphora és két szarkofág.⁷ Nem világos azonban, vajon egy vagy több sírhoz tartoztak-e. A leletek egy görög temető maradványai

⁴ Stephanus Byzantius, aki tizennyolc Alexandriáról tud, két Alexandriát említ ezen a környéken, egyet Arachósiában, egyet pedig Arachósiá és India határán. (Alexandria címszó alatt.) A görög hagyomány ennél jóval többet ismer.

⁵ CANALI DE ROSSI, F., *Iscrizioni dello estremo oriente greco*. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. Band 65. Bonn 2004, no. 290-294. Harauvatiš/Arachósiá utolsó perzsa helytartója egy bizonyos Barsaentés volt. Arrian. Anab. III. 8,4 és többször.

⁶ Dareios, *Behistuni felirat* III. columna 54-64 sorok. KENT, R. G., *Old Persian Grammar, Texts, Lexicon*. New Haven, Connecticut 1953, Reprint 1961, 125 és Lexicon: Harauvatiš címszó. BERNARD, P., Un problème de toponymie antique dans l'Asie centrale: les noms anciens de Qandahar. *Studia Iranica* 3/2, 1974, 171-85. STEVE, M.-J., *Syllabaire élamite, histoire et paléographie*. Neuchâtel/Paris 1992, 23-24.

⁷ *Encyclopaedia Iranica*: Kandahar ii. Pre-Islamic Monuments and Remains. <http://www.iranicaonline.org/articles/kandahar-pre-islamic-monuments-and-remains>. Utolsó megtekintés: 2012 nov. 28. A további irodalmat lásd ott!

lehetnek, a sírok az elmúlt századok építkezései során tűnhettek el. A temető nyilvánvalóan egy görög település létét feltételezi.

Alexandros a görög hagyomány szerint ezen a környéken alapított egy új várost, az arachósi Alexandriát. Az Arachósiában alapított város őrizetét Alexandros egy bizonyos Menónra bízta, aki négyezer gyalogossal és hatszáz lovassal gondoskodott a város biztonságáról.⁸ A katonai kontingens nagy létszámát a hely stratégiai fontossága indokolta, amit már az Achaimenidák is felismerhettek, hiszen ez a város az Iránból az Indus-völgybe vezető út mentén épült, továbbá több, Baktriába vezető út kiindulópontját is képezte.⁹ Menón valamilyen betegség következtében hunyt el Kr.e. 325-ben,¹⁰ ekkor Sibyrtios, korábban Gedrósia, majd Karmania *satrapése*, lett Gedrósia és Arachósia helytartója.¹¹ Sibyrtios részt vett a keleti *satrapések* Peithón elleni összeesküvésében (Kr.e. 317-6). Peithón, Média *satrapése* ugyanis hatalmába akarta keríteni a keleti tartományokat, ezek vezetői azonban Persis *satrapésének*, Peukestésnek vezetésével összefogtak ellene. A konfliktust végül Antigonos rendezte, Sibyrtios a helyén maradhatott.¹² Sibyrtios utóljára I. Seleukos alatt említik forrásaink.¹³ Seleukos ezeket a területeket átadta ugyan az indiai Maurya-dinasztiához tartozó Csandraguptának (görögül Sandrokottos), ez a körülmény azonban nem akadályozta meg a hellén műveltség meghonosodását. Seleukos és Csandragupta között először egy barátsági szerződés, *philia*, majd később egy úgynevezett *epigamia* megállapodás is létrejött, amely a görögök és az ind bennszülött lakosság házasságkötését szabályozta. Erről semmi részletet nem tudunk. Arról sincs tudomásunk, hogy a szerződő felek családtagjai között házassági kapcsolat jött volna létre. Később III. Antiochos egy bizonyos Sophagasénossal kötött szerződést. Sophagasénos, akiről csak Polybios¹⁴ tesz említést, egy helyi, indiai kiskirály lehetett a Kapisa-völgyben, ugyanis neve nem szerepel a Maurya-dinasztiához tartozó királyok listájában. Arachósia a Kr.e. 2. század elején kivált a Maurya-birodalomból, és a graeco-baktriai királyság ellenőrzése alá került. Ettől kezdve egymással párhuzamosan érvényesültek a hellén és az indiai kultúrhatások.

Arachósia hellénisztikus kori történetének néhány feliratos dokumentuma az afganisztáni Kandahar városában, illetve Kandahar tartomány területén maradt fenn. Az egyik ilyen dokumentum Aristónax fiának dedikációja. A felirat, melyet egy elveszett alabástrom szobor vagy szoborcsoport talapzatára véstek fel, egy görög nyelven írt epigramma.¹⁵ A szöveg sajnos csak részben olvasható, az első sor

⁸ *Arachosiis datus Menon praetor IIII milibus peditum et DC equitibus in praesidium relictis.* (Curtius, *Alex.* VII. 3,5. vö. IX. 10.

⁹ BERNARD P., Deux nouvelles inscriptions 265. In: BERNARD P., PINAULT, G.-J., ROUGEMONT, G., Deux nouvelles inscriptions grecques de l'Asie centrale. *Journal des savants.* 2004, N° 2. 227-356.

¹⁰ Curtius IX. 10,20.

¹¹ Arrian. *Anab.* VI. 27,1-2.

¹² Diod. XIX. 23-27. és 48.

¹³ Arrian. *Anab.* V. 6,1-2.

¹⁴ Polyb. XI. 34,11.

¹⁵ CANALI DE ROSSI, *Iscrizioni* no. 293.

teljes egészében kitöredezett, a 2-4. sorok hiányosak, mivel a szöveg több helyen sérült, az utolsó sor kiegészítése pedig bizonytalan.

Aristónax fiának dedikációja

A felirat szövegéből ennyi vehető ki:

[- - - - -]
 ΘΗΡΟΣ Α[- - - -] ΣΤΗΣΑ ΤΟΔΕ ΕΙΣ ΤΕΜΕΝΟΣ
 ΥΙΟΣ ΑΡΙΣΤΩΝΑΚΤΟΣ ΑΛΕΞ[- -]ΕΙΝ ΑΣΤΟΙΣ
 ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΜΟΥ Τ [- - - -] ΟΣ
 [- - -] Δ [- - - ΕΠΙΟΙΗΣ]ΕΝ

Az epigramma első olvasható betűcsoportja, a *théros* a magyarázók szerint a *thér* „vadállat” jelentésű görög szó birtokos esete lenne. A feltevés, miszerint a szövegben később szereplő *sótéros* erre vonatkozna, és egy, a gazdáját „megmentő” kutyáról szólna, már csak a szó jelentése miatt is erősen vitatható.¹⁶

A szobor felajánlójának neve kitöredezett, csupán a kezdőbetű, az Α[- -] olvasható. Jól látható viszont az apa neve: Aristónax. Az *Aristónax* név előfordulása a görög névanyagban rendkívül ritka, az antik szerzőknél egyetlen példát sem találtam rá, kizárólag néhány, főleg hellénisztikus, illetve római kori görög feliraton jelenik meg. Aristónax, Euphrón fia, aki egy, a római korból származó ephesosi papi listán jelenik meg, feltehetőleg Róma istennő papja (*hiereus*)¹⁷ volt. A teosi Aristónax, Menoiteus fia egy férfinevek listáját tartalmazó felirattöredéken tűnik fel.¹⁸ Chiosban ugyancsak egy töredékes listán olvasható az Aristónax név.¹⁹ Teosból ismerünk egy Kr. e. 300 után vert ezüst pénzérmét, melyen szintén az Aristona[x] név szerepel.²⁰ Ciprus szigetén az amathusi akropolison került elő egy Kr.e. 600 tájáról származó felirat, melyen az áll, hogy az amathusiak kitüntetik a nemes (*eupatridés*) Aristónaxot.²¹ A kyprosi Paphosból származó Aristónax, Numénios fia egy delphoi feliraton mint a város jótévője szerepel, aki különböző kiváltságokban részesül. A felirat Kr.e. 200 és 150 közé datálható.²² Aristónax, Aristónax fia, ugyancsak Paphos szülötte mint kürtös (*salpistés*) vesz részt valamikor a Kr.e. I. században

¹⁶ FRASER, P. M., The son of Aristónax. *Afghan Studies* 2, 1979, 9-22.

¹⁷ I.Ephesos no. 902. vö. no. 102.

¹⁸ SEG 2, 581, 2. col. 16. sor.

¹⁹ HAUSSOULLIER, B., Inscriptions de Chio. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1879, 317-318, no. 5.

²⁰ GRAINGER, J. D., *A Seleukid Prosopography and Gazetteer*. Berlin – Leiden – New York – Köln, 1997, 280. HEAD, B. V., *The Catalog of the Greek Coins in the British Museum. Catalog of the Greek Coins of Ionia*. London, 1892. Teos 313.

²¹ GORDON, C., *Forgotten Scripts*. New York 1982, 120.

²² *Fouilles de Delphes* III/4. no. 426.

egy euboiai versenyen.²³ Lehetséges, hogy a kandahari szobor felajánlója is hasonló nevet viselt. A dura-európosi Aristónax, Aristón fia a város gazdag polgára, aki Kr.e. 194/193-ban pénzt kölcsönöz egy bizonyos Amynandrosnak.²⁴ Az Aristónax név az ősi görög névanyag maradványa lehet, mely csak a keleti görögység körében élt tovább. Úgy tűnik, Ciprus szigetén különösen népszerű lehetett.

Az *Alex*[- -] szó kiegészítésére két javaslat született. Az egyik szerint *Alex*[*andreón*] a helyes olvasat,²⁵ s az „alexandriai” jelentésű görög szó, az *alexandros* többes birtokos esete lenne. Eszerint az illető az alexandriai polgárok közé tartozott volna. A másik kiegészítés szerint²⁶ *alex*[*ikakou*], vagyis az *alexikakos*, „bajelhárító” jelentésű görög kifejezés birtokos esete szerepelne a szövegben, ami egy görög isten mellékeve lehet. A felirat szövegéből annyi világosan kivethető, hogy egy görög nagyvárosról van szó, ahol görög polgárjoggal rendelkező emberek (*astoi*) élnek, s vallási igényeiket egy vagy több görög szentélykörzet (*temenos*) – ez lehet egy szent liget is – elégíti ki. Az ókori források Arachósián

belül csupán egy ilyen városról tudnak, és ez az Alexandros által alapított Alexandria. Mindez már önmagában véve is az első javaslatot támaszthatja alá. Ami az *alexikakou* kiegészítést illeti, nehezen képzelhető el egy olyan mondat szerkesztés, melyben a

2. kép. Alexandros alapításai a Közép-Keleten

Forrás: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/39/AlexanderIndiaMap.jpg>

²³ IG IX. 9. no. 91. 6. sor.

²⁴ *P.Dura = The Excavations at Dura-Europos conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters, Final Report V, Part I, 3. The Parchments and Papyri*, ed. C. B. Welles, R. O. Fink, and J. F. GILLIAM, New Haven 1959, no. 15.

²⁵ OIKONOMIDES, A. N., The *τέμενος* of Alexander the Great at Alexandria in Arachosia (Old Kandahar). *ZPE* XVI, 1984, 145-147. //ITT VALAMI ELÍRÁS VAN! KIZÁRT DOLOG, HOGY A ZPE 1984-es egyik száma még 56., az 1985. akármelyik száma már 60. legyen!//

²⁶ PEEK, W., Hellenistisches Weihgedicht aus Baktrien. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 60, 1985, 76.

felajánló neve és a polgárokra való utalás között egy isten mellékneve szerepelt volna a város neve helyett.²⁷

A felirat tehát minden valószínűség szerint egy Arachósia területén épült Alexandria nevű városból származik. Strabónnál a következőket olvashatjuk: „Arachosia ... Ariané egyik része Ariané városai: Artakaéna, Alexandria és Achaia, melyeket alapítóikról neveztek el.”²⁸ A városok fekvéséről semmi továbbit nem árul el. Isidoros Charax egy Alexandropolis²⁹ nevű városról tud Arachósiában az Arachótos folyó partján. Az említett település földrajzi meghatározása megfelel Kandahar földrajzi helyzetének, ugyanis Kandahar városa az Arghandab (= Arachótos) s a vele párhuzamos Tarnak folyók közt helyezkedik el. Mivel hellénisztikus kori, városi jellegű településre utaló régészeti leletek Arachósiában csak Kandahar város területén kerültek elő, a Strabón által említett Alexandria is ide lokalizálható. Tudjuk, hogy Antigonos az Eumenészhez pártolt katonáinak egy részét Arachósia *satrapésének*, Sibyrtiosnak adta át, míg a többieket a nehezen védhető határterületekre osztotta be szolgálatra. Bár Polyainos³⁰ azt állítja, hogy „valamennyien gyorsan eltűntek”, nem zárható ki annak lehetősége, hogy akadtak túlélők, akik Arachósiában telepedtek le, és az ottani görög-makedón alapítású város lakosságának létszámát növelték. A város rendkívül előnyös földrajzi helyzete alapján érthető, hogy Kandahar az Achaimenida-kor óta frekventált terület volt.

Asóka feliratai

Ó-Kandahar területén az indiai uralkodónak, Asókának (Kr.e. 268–233) három görög nyelvű ediktuma maradt fenn. Az egyik, melyet arameus fordítás is kísért, az antik város bejáratánál, a Kaitul-hegy lábánál egy sziklablokkba volt bevésve.³¹ Az ediktum görög szövege magyar fordításban így hangzik:

„Tíz év eltelt, Piodassés király
kinyilatkoztatta a jámborság tanát az embereknek; ettől kezdve
az embereket jámborabbakká tette, és minden prosperál az egész világon.
És a király tartózkodik minden élőlény megölésétől, és más férfiak,
akik a király vadászai és halászhai, lemondtak
a vadászatról. És ha valaki mértéktelen volt, szakított
mértéktelenségével, amint képes volt rá, és engedelmessé tette

²⁷ A felirat meglehetősen szabad angol fordításából egyszerűen kihagyja ezt a szót HOLT, F. L., *The Lost World of the Golden King*. Berkeley – Los Angeles – London, 2012, 132.

²⁸ Strabón XI. 1,10 C 516.

²⁹ *Mansiones Parthicae* 19. Az Arachótos folyó a mai Arghandab, a Helmand baloldali mellékfolyója.

³⁰ Polyainos, IV. 6,15.

³¹ CANALI DE ROSSI, *Iscrizioni* no. 290.

atyjának, anyjának és az öregeknek, így járva el minden alkalommal, a jövőben jobban és boldogabban fognak élni.”

(A szerző fordítása)

Piodassés az óind Piyadasi görög változata, jelentése a „Barátságos tekintetű”, Asóka így nevezte saját magát. A tíz év pedig Asóka addig eltelt uralkodási éveit jelöli. Tehát a felirat Kr.e. 259/258-ra datálható. Az a tény, hogy a görög szöveg mellé egy arameus fordítást is elhelyeztek, azt jelzi, hogy az arameus nyelv használata az óperzsa korszak maradványaként továbbélt Arachósiában. Két, hasonló tartalmú görög nyelvű ediktum is fennmaradt, az ezeket tartalmazó mészkőlap eredetileg egy nagyobb épület falára lehetett rögzítve.³² Ó-Kandahar görög közössége fogékony lehetett Asóka tanaira, ha a feliratok állítói érdemesnek tartották ezeket a szövegeket a város több pontján is megörökíteni. Az ediktumok nem szó szerinti fordítások, hanem kifejezetten a görög közösségek számára megfogalmazott szövegek, melyek figyelembe veszik a görög gondolkodásmód sajátosságait és fogalmi rendszerét. Egyébként tudomásunk szerint Kandahar volt a legnyugatibb pont, ameddig Asóka tanai írott formában eljutottak.

Az utóbbi években az ókori Arachosia történetének egy különös figyelmet érdemlő dokumentuma vált ismertté: a görög műveltséggel rendelkező, indiai kereskedő, Sóphytos sírfelirata.³³

Sóphytos sírfelirata

Sóphytos sírköve, melyen felül az áll, hogy „Sóphytos sztéléje”, tulajdonképpen nem nevezhető sztélének, minthogy egy mészkőlapról van szó, amely nem magában állt, hanem valamilyen vakolatos felületre erősítették.³⁴ A kő, mely ma magángyűjteményben van, a megtaláló állítása szerint Kandahar város környékéről származik. A kőlap kidolgozása és méretei is ezt látszanak igazolni, ugyanis hasonló mészkőlapon maradt fenn Ó-Kandaharban Asóka király két ediktumának görög nyelvű parafrázisa.³⁵ A Sóphytos sírkövén olvasható felirat pontosan nem datálható,

³² CANALI DE ROSSI, F., *Iscrizioni* no. 291 és 292.

³³ BERNARD P., PINAULT, G.-J., ROUGEMONT, G., Deux nouvelles inscriptions grecques de l'Asie centrale. *Journal des savants*. 2004, N° 2. 227-356. G. Rougemont filológiai szempontból vizsgálta a szöveget, G.-J. Pinault, az ind nyelv szakértője a személynevek eredetével foglalkozott, P. Bernard pedig a történeti háttér felvázolására tett kísérletet.

³⁴ ROUGEMONT, Deux nouvelles inscriptions grecques 237.

³⁵ „Parmi tous les éléments qui semblent confirmer ce qui nous a été dit sur la découverte à Kandahar de l'inscription figurent les caractères techniques du bloc. La pierre inscrite se présente comme un carreau de calcaire d'un blanc grisâtre, à grain très serré, presque cristallin, sans trace de scellement, convenablement dressé sur ses quatre côtés mais simplement dégrossi à l'arrière, et qui était visiblement destiné à être plaqué contre une maçonnerie de briques crues (cf. fig. 2). Ces caractères techniques se retrouvent sur une autre pierre de dimensions voisines provenant également de

de a betűformák alapján a Kr.e. 2. századra tehető.³⁶ A szöveg egy epigramma, melyet minden valószínűség szerint maga a halott írt még életében, hogy küzdelmes életét példának állítsa az utódok elé. A sorok első betűit összeolvasva a következő görög szöveget kapjuk:

ΔΙΑ ΣΩΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΝΑΡΑΤΟΥ

„Sóphytos, Naratos fia által.” Ez az *akrostichon* arra utalhat, hogy Sóphytos maga írta az epigrammát.³⁷ A szöveg lényegében egy önéletrajz, melyből kiderül, hogy Sóphytos gazdag és tekintélyes család sarjaként látta meg a napvilágot, de valamilyen okból kifolyólag még kisgyermekként elvesztette családját és vagyonát. Azonban nem csüggedt el, tanulmányozta Hekatos (Apollón) és a múzsák művészetét, és elsajátított más „bölcesség”-et (*sóphrosyné*) is. Majd kereskedőnek állt, és elhatározta, hogy addig nem tér haza, míg nem szerez nagy vagyont, hogy családjá tekintélyét visszaszerezze, és az ősök lerombolt síremlékét újra felállítsa. Sóphytos büszke görög műveltségére, sőt mi több, hellénizált nemzetségnevet használ, amikor egy helyen, az *akrostichon* szóhasználatától eltérően, Naratidésnek mondja magát.

A Sóphytos, illetve a korábban *Sóphytés alakban rekonstruált név a sírkő közzététele előtt sem volt ismeretlen az ókortörténészek számára. Birtokos esete ΣΩΦΥΤΟΥ alakban hellénisztikus kori, baktriai pénzekon korábban is olvasható volt.³⁸ Az athéni standard szerint készült pénzek a Hindukustól északra fekvő területeken voltak forgalomban, a pénzverde, ahol ezek az érmék készültek, egyelőre ismeretlen.³⁹ Az előlapon ábrázolt portré stílusa alapján Bopearacchi Sóphytos pénzérméit az I. Seleukos hadjáratát követő időszakra datálta.⁴⁰ A görög szerzők-

Kandahar, sur laquelle avait été gravée, vers le milieu du IIIe siècle, une paraphrase en grec de deux des édits de l'empereur maurya Asoka: épigramme de Sôphytos 62 x 62 cm, ep. 12 cm; inscription d'Asoka 69 x 45 cm, ep. 12-13 cm.” – írja BERNARD. (Deux nouvelles inscriptions grecques 264.).

³⁶ ROUGEMONT, Deux nouvelles inscriptions grecques 236.

³⁷ Quoi qu'il en soit, nous considerons comme improbable que Sôphytos, déjà identifié en toutes lettres dans le poème à la fois comme defunt et comme commanditaire de la stèle, et vante dans ce même poème pour sa culture poétique grecque, ait utilisé l'acrostiche pour autre chose que pour se désigner lui-même, en outre, comme l'auteur du poème. S'il en est bien ainsi, Sôphytos pouvait être fier de sa maîtrise.” – állapítja meg ROUGEMONT. (Deux nouvelles inscriptions grecques 240.).

³⁸ GRAINGER, J. D., *A Seleukid Prosopography and Gazetteer*. Leiden – New York – Köln, 1997, 667. HOLT, F. L., *Thundering Zeus. The Making of Hellenistic Bactria*. Berkeley – Los Angeles – London, 1999, 36, 96-97.

³⁹ Ezzel kapcsolatban írja BERNARD: „Il se trouve que la Délégation archéologique française en Afghanistan, aujourd'hui reconstituée sous la direction de R. Besenval, s'apprête à entreprendre des sondages au Tepe Zargaran de Bactres, où sont apparus récemment des vestiges architecturaux d'époque grecque: on peut espérer que ces fouilles auront beaucoup à nous dire sur l'activité de l'atelier monétaire de Bactres.” (Deux nouvelles inscriptions grecques 316.)

⁴⁰ BOPEARACHI, O., Sophytes, the Enigmatic Ruler, *Nomismatika Khronika* 15, 1996, 19-32. Egy új lelet: uó, Royaumes grecs en Afghanistan. Nouvelles données, in *L'art d'Afghanistan de la préhistoire à nos jours*, CERDAF, Actes d'une Journée d'étude, UNESCO, 11th March 2005, Paris, 2005, 60-2. A korábbi

nél Sópeithés, a latin szerzőknél Sophites alakban előforduló név ugyanennek az idegen eredetű személynévnek a görög, illetve latin átírása, de kronológiai okokból kifolyólag nem kétséges, hogy a Sóphytos felirat szerzőjének semmi köze az antik forrásokban említett személy(ek)hez. Strabón a makedón hódítás korában egy Sópeithés nevű indiai *nomarchést* említ, akinek a tartománya valahol az Akesinés-folyó (Chenab) környékén volt.⁴¹ Diodóros *basileus*nak, királynak titulálja Sópeithést, aki baráti viszonyt alakított ki a makedón uralkodóval, III. Alexandrosszal.⁴² Arrianos Héphaistión előnyomulásával kapcsolatban a Hydaspés-folyó (Jhelum) bal partján említi Sópeithés királyságát (*basileia*).⁴³ Curtius Rufus⁴⁴ hasonló összefüggésben Sophites királyságáról (*regnum*) beszél, magát az uralkodót *rex Indus*nak nevezi, aki fényes külsőségek között fogadta Alexandrost.

A Sóphytos név nyilvánvalóan nem görög. S. Lévi egy 1890-ben megjelent cikkében a név ind eredete mellett foglalt állást, az általa javasolt etymológia azonban nem vált elfogadottá.⁴⁵ Whitehead szerint Sóphytos egy iráni *satrapés* volt, aki az achaimenida birodalom összeomlása után függetlenítette magát. Ezt a feltevést Narain is elfogadta.

Paul Bernard visszatért az ind eredet feltevéséhez, de egy, a Léviétől eltérő etymológia mellett érvelt, és a Sóphytos névben az ind Subhûti görög ekvivalensét látta. A Subbhûti kifejezés sokszor előfordul a buddhista legendákban, eredetileg nőnemű elvont fogalom, jelentése „kedvező helyzet, prosperitás”, de korán megjelenik férfinévként is.⁴⁶

.....
 portrékon a sisak fülvédőjén madárszárny látható, az új vereten Sóphytos a görögökére emlékeztető, taréjos sisakot visel. Forrás: <http://www.flickr.com/photos/antiquitiesproject/5495637271>. Utolsó megtekintés: 2012. nov. 28.

⁴¹ Strabón XV. 1,30-31 C 699-700.

⁴² Diod. XVII. 91,7-92,1.

⁴³ Arrian. *Anab.* VI. 2,2-3.

⁴⁴ Curtius, *Alex.* IX. 1,12-35. vö. Iustinus XII. 8,10.

⁴⁵ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg PINAULT: „Pour rappeler le point essentiel de l'analyse de S. Lévi, Σωφύτης porterait le nom de son royaume, Saubhûta, et ce nom de pays serait tiré, d'après la règle de dérivation en question (suffixation thématique et allongement de la voyelle de la première syllabe), du substantif skr. subhûta- «bien-être, prospérité». Les points faibles de ce scénario sont les suivants: 1) le pays nommé Saubhûta n'est pas connu par ailleurs, ni sous cette forme, ni sous une forme proche; 2) la forme skr. saubhûta- elle-même n'est connue que par la littérature grammaticale, et en particulier par le lexique auxiliaire (Ganapâtha) de la grammaire de Panini, où le mot figure pour illustrer cette règle de dérivation des toponymes.” (Deux nouvelles inscriptions grecques 250.)

⁴⁶ WHITEHEAD, R. B. (The Eastern Satrap Sophytes, *Numismatic Chronicle*, 1943, 60-72.) és NARAIN, A. K. (Some interesting coins of Sophytes and the problem of his identification. *Journal of Numismatic Society of India* XI/2, 1949, 93-99.) véleményét idézi P. Bernard, majd hozzátesszi: „J'adhérai moi-même à l'interprétation de Whitehead lorsque je publiai les monnaies d'Ai Khanoum, mais, dans un repentir de dernière minute, je marquai ma préférence pour une étymologie indienne, plus simple et plus réaliste, que celle de S. Lévi en alléguant que le nom Subhûti était bien attesté dans la tradition bouddhique.” BERNARD, Deux nouvelles inscriptions grecques 263.

Sóphytos apja, Naratos Pignault szerint eredetileg a szanszkrit Nârada nevet viselhette.⁴⁷

Sóphytos tehát egy hellénizálódó indiai nemzetség tagja lehetett. Amit magáról elmond, egyértelműen ezt tanúsítja. Sírepigrammája nagy mesterségbeli tudásról árulkodik, a formai tökéletesség mellett a görög nyelv és irodalom széles körű ismeretét feltételezi. Sokszor olyan kifejezéseket használ, amelyeket a klasszikus görög szerzőknél is csak ritkán olvashatunk.⁴⁸

Sóphytos önvallomásában nem említi, hogy szülőföldjére visszatérve politikai szerepet vállalt volna. Felettébb kérdéses az is, vajon rokoni szálak fűzték-e névrokonihoz, az Alexandrost vendégül látó indiai Sópeithéshez, avagy a pénzverési joggal rendelkező, arachósiai Sóphytoshoz. Ha mégis, felvetődik a kérdés, hogyan kerülhetett a család Arachósiába. Minthogy Arachósia Kr.e. 305-től kezdve az indiai Maurya dinasztia fennhatósága alá tartozott, a kedvező természeti adottságokban⁴⁹ bővelkedő tartomány indiai bevándorlók számára is vonzóvá és könnyen elérhetővé válhatott.

Tudjuk, hogy III. Antiochos Kr.e. 206-ban egy háborús konfliktus után szerződést köt Euthydémos baktriai királlyal, lányát pedig eljegyzi a fiatal Démétriosszal.⁵⁰ Ezt követően kezdődik meg a baktriai uralkodók terjeszkedése kelet felé. Démétrios valószínűleg még apja életében ellenőrzése alá vonja Arachósiát, mely addig az indiai Maurya dinasztia fennhatósága alatt állt, és behatol az indiai tartományokba. A Maurya dinasztia kihalását követő zűrzavarban ellenőrizetlenül marad a Khyber hágó, Démétrios seregei ettől kezdve zavartalanul vonulhatnak be az indiai tartományokba, ahol Démétrios Kr.e. 180 táján megalapítja az indo-görög királyságot. A hatalomváltással járó politikai-társadalmi konfliktusok idézhettek elő olyan körülményeket, melyek Sóphytos tekintélyes ősökkel bíró családjának tragédiájához vezethettek. Bizonyára akadtak sorstársai is.

Mint Sóphytos és Aristónax fiának példája mutatja, a görög szellemiség az indiai fennhatóság ellenére is meggyökeresedett Arachósiában, amely adott esetben nem csupán műveltséget adott, hanem erőt is a nehézségek elviseléséhez. E szellemiség továbbélésének beszédes bizonyítékai az idézett feliratok, amelyek jól szemléltetik a hellénizálódás folyamatának egyik helyi változatát, és azt a tényt, hogy e szellemiség ápolása görög polgárok és hellénizált bennszülöttek közös műve volt.

⁴⁷ Par conséquent, cette explication alternative de gr. Ναρᾶτος à partir de skr. Nârada, qui est en accord avec les données de l'onomastique et de la phonétique indienne, ne crée pas de problèmes internes au grec: le nom transposé en grec n'a pas donné lieu à une réinterprétation en termes grecs, à la différence du cas de skr. Subhûti. – állapítja meg PIGNAULT (Deux nouvelles inscriptions grecques 255.)

⁴⁸ ROUGEMONT, Deux nouvelles inscriptions grecques 242-243.

⁴⁹ Strabón, XI. 10, I C 516. Aristotelés, *Historia animalium* 499a 4.

⁵⁰ Polybios, XI. 34,8-12.

Dolores Hegyi: Die Denkmäler des Hellenismus in der mittelasiatischen Arachosien

Die hellenistische Stadt, die um die Zitadelle der heutigen Kandahar angelegt wurde, war die Fortsetzung einer achämenidischen Militärbasis. Die Bewohner der Stadt, die aller Wahrscheinlichkeit nach mit der arachosischen Alexandrien zu identifizieren ist, hatten griechische Bürgerrecht und pflegten den Kult ihrer Götter in einem griechischen Hain (temenos). Die Inschriften bezeugen, daß das Weiterleben des griechischen Geistes nicht nur den Griechen, sondern auch den hellenisierten Eingeborenen zu danken ist. Der Name eines vornehmen Stadtbürgers, Aristonax, der auf dem europäischen griechischen Sprachgebiet nicht vorkommt, verweist darauf, daß Aristonax' Familie aus einer ostgriechischen Polis oder aus der Insel Kypros stammt.